

Pr Liisa-Ly Pakosta
Justiitsministeerium

Meie: 23.09.2024 nr 1-7/153-3

**Kriminaalmenetluse seadustiku, riigilõivuseaduse
ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse
(kohtumenetluse otstarbekamaks muutmise)
eelnou kooskõlastamine**

Olete esitanud kooskõlastamiseks kriminaalmenetluse seadustiku, riigilõivuseaduse ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu (edaspidi *eelno*), mille eesmärgiks on kohtumenetluse otstarbekamaks muutmise. Siseministeerium toetab kohtumenetluse optimeerimise eesmärki, ent esitab eelnõu kohta järgnevad tähelepanekud:

- 1) **Eelnõu § 1 punktiga 23** soovitakse täiendada kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi *KrMS*) § 72 lõikega 3¹, luues kohtule võimaluse kohustada tervishoiutöötajat andma ütlusi isiku tervises seisundi kohta, kes väidab, et ei saa tervise tõttu kohtuistungil osaleda.

Toetame ettepanekut igati ja leiame, et vastav õigus võiks erandlikel juhtudel ja kohtu loal olla võimalik ka kohtueelses menetluses selleks, et takistada menetlusest kõrvalehoidmist ja tagada kriminaalmenetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul.

Siseministeerium on oma 06.02.2024 arvamuses [KrMS muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsuse \(kutsesaladusega seotud ametiprivileegide kaitse tõhusamine kriminaalmenetluses\)](#) kohta märkinud, et meie hinnangul on RKKKo 1-20-5071 p 28 õiguskonformsel tõlgendamisel uurimisasutusel lubatud saada tervishoiuteenuse osutajalt ka patsiendi nõusolekuta infot fakti kohta, kas isik on ravi saanud ning seoses millise diagnoosiga. Praktikas on see aga osutunud sageli võimatuks, kuna tervishoiuteenuse osutajad on asunud, sh ekspertiiside raames ekspertide suhtes, tõlgendama võlaõigusseaduse §-st 768 tulenevat kutsesaladuse hoidmise kohustust Riigikohtu nn miinimumstandardist laiemalt või väljastanud teavet diagnoosi kohta lakoonilise viitega rahvusvaheliselt määratud klassifikatsioonile, mis ei võimalda kujundada hinnangut isiku tervises seisundi kohta (sh suutlikkuse üle menetluses osaleda). Eeltoodu tähendab, et olukorras, kus isik ei anna nõusolekut enda terviseandmete avaldamiseks, puudub uurimisasutusel võimalus ekspertiisi abil tõendeid (nii süüstavaid kui õigustavaid) koguda, tema suhtes toiminguid läbi viia ja pahatahtlikku menetlusest kõrvalehoidujat vastutusele võtta.

Hüpoteetiliselt olukorras, kus kahtlustatav kaebab vahetult kinnipidamise järgselt terviseprobleemide üle ja ta toimetatakse tervishoiuteenuse osutaja juurde, ja tal õnnestub saada perearsti nimistu alusel tegutsevalt perearstilt, tegevusluba omavalt

eriarstilt või hambaarstilt või eriarstiabi tegevusluba omava tervishoiuteenuse osutaja juures töötavalt arstilt või hambaarstilt KrMS § 170 lõikes 4 nimetatud tõend (mis tõendab tema või lähedase ootamatut rasket haigust, mis ei võimalda isikul ilmuda menetleja juurde), puudub uurimisasutusel võimalus viia läbi kohtueelse menetluse põhitoimingud – kahtlustuse esitamine ja kahtlustatavana ülekuulamine. Ehkki KrMS §-de 69 ja 75 lõike 4 kohaselt on võimalik kohaldada kaugülekuulamist ning menetlustoimingule allutamine ja selle läbiviimine on võimalik ka kahtlustatava juures (st mitte teda menetleja juurde ilmuma kohustades), seadmata seejuures KrMS § 64 lõike 1 kohaselt ohtu tema elu või tervist, on kahtlustataval võimalik neist toimingutest hoiduda. Kirjeldatud olukorras oleks KrMS § 64 lõikes 1 nimetatud tõendite kogumise üldreegleid silmas pidava KrMS §-s 139 sätestatud sundtoomise eelduseks ekspertiisi määramine, mis aga eelkirjeldatud põhjustel tulemust ei taga.

Kuigi tõstatatud probleem ei pruugi kuuluda käesoleva eelnõu skooopi ja võib olla planeeritud lahendada Justiitsministeeriumi koostatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse (kutsesaladusega seotud ametiprivileegide kaitse tõhustamine kriminaalmenetluses) raames, märgime, et Siseministeeriumi hinnangul tagatakse meie ettepanekuga nii kohtu, kohtueelse menetluse läbiviijate kui menetlusosaliste huvid isikuõiguste kaitsel olukorras, kus **eelnõu § 1 punktis 23 sätestatud võimalus on kohtueelse menetluse etapis erandlikel juhtudel ja kohtu loal ette nähtud ka uurimisasutustele.**

- 2) **Eelnõu § 1 punktiga 24** muudetakse KrMS § 74 lõiget 3 selliselt, et edaspidi ei märgita tunnistaja taotlusel ülekuulamisprotokollis tema elu- ja töökohta, õppeasutuse nimetust ega sidevahendite andmeid. Toetame muudatusettepaneku eesmärki, milleks on tagada tunnistajate ja kannatanute parem kaitse, ent märgime, et sellega seoses võib tekkida olukord, kus uurimisasutusel puudub alus neid andmeid tunnistajalt ja kannatanult küsida. Nõustume igati, et vastava õiguse tutvustamine menetleja poolt peab toimuma aktiivsemalt ja mõistlik võib olla nende andmete vaikimisi kuvamata jätmine kahtlustatavale, kuid alus tunnistajalt ja kannatanult nende andmete küsimiseks ja talletamiseks peab säilima. Kui probleemi lahendamist peetakse vajalikuks seaduse tasandil, teeme ettepaneku sõnastada säte selliselt, et neid andmeid küsitakse ja talletatakse ka edaspidi, ent vaikimisi kuvamist teistele menetlusosalistele ei toimu. Kui probleemiks on tänane KrMS § 74 lõike 3 sõnastus digimenetluse vaates, st võimatus lisada teatavad tunnistaja andmed ülekuulamisprotokollis juurde suletud ümbrikus, teeme ettepaneku muuta sätte sõnastus tehnoloogianeutraalseks.

Siseministeeriumi hinnangul võiks kaaluda antud muudatusettepaneku käsitlemist kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu raames, mis keskendub kohtueelse menetluse küsimustele.

- 3) **Eelnõu § 1 punktiga 25** muudetakse sideettevõtjalt andmete nõudmist käsitlevat KrMS § 90¹, tunnistades kehtetuks sätte lõike 5 ja lõike 6 kolmanda lause, mis mõlemad puudutavad eeluurimiskohtuniku poolt päringu lubatavaks tunnistamise vormistamist prokuratuuri taotluse pealdisena. Juhime tähelepanu, et see ei pruugi omada mõju sellele, et **kolmandale isikule (s.o sideettevõtja) tehakse KrMS § 90¹ lõike 4 punktist 2 tulenevalt teatavaks kriminaalmenetluse asjaolud olukorras, kus tal puudub selleks nii teadmisyajadus kui õigustatud huvi**. Palume kaaluda sätte muutmist viisil, mis sätestaks, et sideandmete päringu loas esitatakse sideettevõtjale vaid otsuse resolutiivosa, s.o toimingute lubatavaks tunnistamine, ent mitte andmete kogumise põhjendus. **Eelnõu § 1 punktis 50** esitatud KrMS § 145 muudatused, eeskätt selle lõige 5, eelnimetatud probleemi eest samuti kaitset ei paku.

- 4) **Eelnõu § 1 punkti 32** kohaselt soovitakse KrMS § 126¹⁴ lõiget 1 muuta selliselt, et kahtlustatava kohta jälitustoiminguga kogutud andmeid tuleb talle tutvustada hiljemalt kohtueelse menetluse lõpuleviimisel koos kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamisega. Seletuskirja kohaselt tuleb need andmed talle eelkirjeldatud hetkeks kättesaadavaks teha. Tegemist on olemuslikult erinevate olukordadega ja meie hinnangul tuleks (eeskätt kolmandate isikute) isikuandmete kaitse eesmärgil eelistada eelnõu käsitlust.

Esiteks, mööname, et tänast jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamise praktikat saab tõhustada ja muuta kasutajasõbralikumaks ning oleme selleks valmis meetmeid tarvitusele võtma. Põhjus aga, miks jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamine on kehtiva õigusega ette nähtud uurimisasutuse esindaja juuresolekul ja tööajal (praktikas reeglina uurimisasutuse ruumides), seisneb selles, et välistada teiste isikute andmete lekkimist (nt pealtkuulatud kõnede, millel on lisaks kahtlustatavale ka teine osapool), lubamatut reprodutseerimist. Seda eeskätt kohtueelse menetluse etapis, kus osa kahtlustatavaid on kinni peetud, osa veel mitte, kuid mitte ainult. Samuti tuleb silmas pidada, et ehkki kohtumenetluses avaldatava ja tõendina kasutatava kõne osas, kõne teist osapoolt eraelu riive eest kaitsta võimalik ei ole (sh sellise materjali levitamise eest, sest avalikustamise järgselt ei oma uurimisasutus selle üle kontrolli), on võimalik kaitsta selle isiku õigusi ja vabadusi, kelle eraelu puutumatust on jälitustoimingu käigus tahes tahtmata oluliselt riivatud, ent kellega seonduvad kõned tõendamise aspektist tähendust ei oma. Mõistame, et efektiivse kaitseõiguse teostamise tagamiseks tuleb kahtlustatavale ka selliste andmetega tutvumine võimaldada, kuid meie hinnangul tuleks jälitustoiminguga kogutud andmetega, mida tõendina ei kasutata, tutvumisel järgida praegust korda ehk võimaldada tutvumine keskkonnas, kus tutvuja peab enne tutvuma asumist läbima turvakontrolli selleks, et tuvastada salvestiste kopeerimist ja hilisemat edastamist võimaldavad tehnikavahendid. Kahju, mis menetluse käigus menetlusväliste isikutele nende kohta kogutud andmete avalikustamisega põhjustada võib, on pöördumatu ja selle heastamise võimalused (nii tsiviil- kui hüpoteetiliselt isegi kriminaalmenetluse raames) perspektiivitud. Näiteks seletuskirjas toodud tõlgendusest lähtuvas olukorras, kus kõik andmed tehakse kättesaadavaks e-keskkonnas kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamisel, ei ole andmete avaldamise järgselt võimalik reeglina kindlaks teha nende levitajat, keda vastutusele võtta või tõendada tema süüd. Jälitustoiminguga kogutud andmeid on vaja tutvustada uurimisasutuse ametiruumides või kinnipidamisasutuses ja asutuse tööajal seetõttu, et näiteks seletuskirjas viidatud justitiispunktides praegu turvakontrolli ette nähtud ei ole. Ehk kogu jälitustoiminguga kogutud andmete kopeerimise ja levitamise risk on maandamata.

Teiseks, seoses ettepanekuga tutvustada kahtlustatava kohta jälitustoiminguga kogutud andmeid talle hiljemalt kohtueelse menetluse lõpuleviimisel koos kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamisega, märgime, et kuigi toetame igati eesmärki vältida menetluse venimist ja mõistame, et jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamine võib aset leida ka enne seda, kui kahtlustatavale tutvustatakse kriminaaltoimikut, ei pruugi see alati olla võimalik. Seda näiteks olukordades, kus sama süüteo raames peetakse kinni mitu kahtlustatavat ja seda erinevatel ajahetkedel (nt kuritegeliku ühenduse kaasustes). Kui eelkirjeldatud olukorras annab prokuratuur KrMS § 126¹³ lõike 2 punktis 1 nimetatud alusel loa isikud teavitamata jätta, ei pruugi teavitamata jätmise aluse äralangemise järgselt alles jääv ajavahemik kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamiseni olla kahtlustatavale piisav selleks, et soovi korral kogu materjaliga tutvuda, kuna tutvustamine võib olla kriminaalmenetlust kahjustamata võimalik alles viimase kahtlustatava kinnipidamise järgselt. Piisav aeg kogu jälitustoiminguga kogutud teabega tutvumiseks ei pruugi olla võimalik ka olukorras, kus kahtlustatavale tehakse hiljemalt

kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamisel jälitustoiminguga kogutud andmed kättesaadavaks. Seda ka olukorras, kus vahistatud kahtlustatava kõnesid on kuulatud pealt kuus kuud, ta on olnud jälitustoimingute teostamise perioodil sidevahendite teel suhtluses aktiivne ja tal on võimalik andmetega tutvuda kohe, vahi alla võtmise järgselt igapäevaselt, kuid ta soovib tutvuda kõikide kõnedega.

Lisaks juhime eelnõu § 1 punktiga 32 seoses tähelepanu, et kuivõrd KrMS § 126¹⁴ lõike 3 kohaselt kehtestab jälitustoimingust teavitamise ja jälitustoimiku tutvustamise korra valdkonna eest vastutava ministri ettepanekul Vabariigi Valitsus määrusega, tuleb vastavat määrust muuta. Hetkel on see seletuskirjas rakendusakte käsitlevas punktis 8 jäetud kajastamata.

- 5) **Eelnõu § 1 punktiga 33** muudetakse KrMS § 126¹⁴ lõikes 1 sätestatud jälitustoimingutega kogutud andmete tutvustamata jätmise aluste loetelu, kaotades võimaluse jätta andmed tutvustamata seetõttu, et need kajastavad teiste isikute perekonna- või eraelu või et tutvustamise tulemusena võidakse edastada teavet jälitusasutuse meetodite, taktika ja jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi kohta.

Nõustume igati seletuskirjas toodud selgitusega, et sätte senine formuleering „*võidakse edastada teavet*“ on lubamatult umbmäärane ja liiglaia tõlgendust võimaldav ning et tõeliselt kaitsmisväärilised andmed jätkuvalt kaetud riigisaladusega – KrMS § 126¹⁴ lõike 1 punktis 6 sätestatu, mis kaitset väärrib, on kaetud KrMS § 126¹⁴ lõike 1 punktis 3 sätestatuga. Siiski, lähtudes soovist tagada rakendajatele õigusselgus ja vältida tarbetu avaldamisega tekkida võivat kahju, palume kaaluda eelnõus KrMS § 126¹⁴ lõike 1¹ punkti 2 sõnastamist viisil, mis lähtub eelnõukohase KrMS 126¹⁴ lõike 1¹ mõttest – andmed, mis ilmselgelt ei ole seotud tõendamiseseme asjaoludega ega ole tarvilikud tõendi usaldusväärsuse hindamiseks, võib jätta tutvustamata. Eeltoodust tulenevalt palume kaaluda näiteks KrMS 126¹⁴ lõike 1¹ punkti 2 sõnastamist järgmiselt:

„2) mis sisaldavad riigisaladust või salastatud välisteavet, eelkõige teavet jälitusasutuse meetodite, taktika ja vahendite kohta, või teise isiku seadusega kaitstud saladusi;“.

Pakutud sõnastuse korral on välistatud rakendajatele tekkida võiv väärarusaam, et igasugune teave jälitusasutuse meetodite, taktika ja vahendite kohta tuleb ilmtingimata avaldada.

- 6) **Eelnõu § 1 punktiga 45** muudetakse KrMS § 140 lõiget 3¹, mis reguleerib tagaotsimist. Seletuskirjas selgitatakse, et muudatusvajadus tuleneb sellest, et esineb väärpraktikat, mille kohaselt politsei keeldub taga otsimast isikuid, kelle kohta ei ole välja antud vahistamismäärust ega tehtud vangistust mõistvat kohtuotsust. Peame vajalikuks selgitada, et KrMS § 140 lõike 3 kohaselt on politseil kohustus täita tagaotsimismäärust juhul, kui tagaotsimise aluseks olev kriminaalasi on tema menetluses või kui tagaotsimise aluseks olev kriminaalasi on või oli jälitusasutuseks mitteoleva uurimisasutuse menetluses. Olukorras, kus tagaotsimise aluseks olev kriminaalasi on teise jälitusasutuse menetluses, peaks aktiivsed tagaotsimistoimingud teostama see jälitusasutus. Eeltoodu mõistagi ei tähenda, et määrust ei peaks täitma politsei siis, kui tal kokkupuude tagaotsitava esineb. Praktikas esineb probleeme seetõttu, et KrMS § 140 lõikes 3 sätestatud korrast hoolimata esitatakse tagaotsimismäärus vahepealsete täitmiseks üksnes Politsei- ja Piirivalveametile ning jälitusasutus, kelle ülesandeks tagaotsimist antud juhtumil tegelikult teostada tuleb, selle täitmisest keeldub, tuginedes näiteks kohtuotsuse seadusjõu põhimõttele, ning seda ka olukorras, kus

haldusmenetluse seaduse § 15 lõikest 4 juhindudes esitatakse selline taotlus haldusorgani enda initsiatiivil pädevale haldusorganile.

- 7) **Eelnõu § 1 punktiga 57** tunnistatakse kehtetuks kriminaalasja kohtueelse menetluse dokumentide näidisvormide kehtestamist reguleeriv KrMS § 160³ lõige 1¹. **Märgime, et Siseministeerium nimetatud ettepanekut ei toeta.** Ehkki uurimisasutustel on muudatuse järgselt võimalik ametkondlikult ise näidisvorme välja töötada ja kasutada, sh jätkata praegu kehtestatud kasutamist, tagab meie hinnangul kehtiv regulatsioon kriminaalmenetluse huve paremini. Esiteks, ei sisalda KrMS-i kehtiv regulatsioon Siseministeeriumi hinnangul (eeskätt protokollide kohustuslike elementide osas) midagi üleliigset, millest tuleks loobuda või mille täitmine oleks uurimisasutusele niivõrd koormav, et see kaaluks üle kriminaalmenetluse (eeskätt tõendi kujunemise jälgitavuse aspektist) huve. Teiseks, aitavad juhisega kehtestatud dokumentide näidisvormid paremini tagada andmekvaliteeti (sh digimenetlustes) ja kooskõla kehtiva õiguspraktikaga, millega kohtueelset menetlust juhtiv prokuratuur on vaieldamatult paremini kursis kui uurimisasutus või vähemalt mille tagamise vastutus lasub KrMS § 30 lõike 1 kohaselt prokuratuuril. Seletuskirjas esitatud probleemikäsitle, s.o *praktikas on aeg-ajalt tekkinud ka vaidlusi seoses sellega, kui mingil põhjusel on menetlejad kehtestatud näidisvormidest kõrvale kaldunud, ehkki seaduse nõudeid on järgitud* lahendusena näeme, et olukorras, kus seaduse nõudeid on vajalikul tasemel järgitud, tuleks ette näha, et näidisvormidest juhendumine on küll tungivalt soovituslik, ent sellest kõrvalekaldumine tõendi lubatavust ei mõjuta (sh vajadust hinnata sellest tulenevalt lubatavust).

Siseministeeriumi hinnangul võib kaaluda selle muudatusettepaneku käsitlemist põhjalikumalt kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu raames, mis keskendub kohtueelse menetluse küsimustele.

- 8) Ühtlasi juhime tähelepanu järgnevale:

- a) seletuskirjas kasutatakse korduvalt mõistet „*kohtueelse uurimise asutused*“, mis ei lange kokku tänase KrMS-i terminoloogiaga.
- b) eelnõu § 1 punktis 42 on ekslikult sätestatud, et kehtetuks tunnistatakse KrMS § 137 lõiked 2¹ ja 5, kuigi ilmselt on silmas peetud KrMS § 137¹, sest §-s 137 ei ole lõiget 5.
- c) eelnõu § 1 punktis 67, millega muudetakse KrMS-i § 207 lõige 3 ja sõnastatakse see järgmiselt:

„(3) Käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 nimetatud kaebuse võib esitada kriminaalmenetluse alustamata jätmise põhjendustega teate, prokuratuuri koostatud kaebuse lahendamise määruse või põhjendustega kriminaalmenetluse lõpetamise määruse koopia saamisest arvates kümne päeva jooksul.“;

Kehtiv lõige 3 on sõnastatud järgmiselt: *„(3) Käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 nimetatud kaebuse võib esitada kriminaalmenetluse alustamata jätmise teate, prokuratuuri koostatud kaebuse lahendamise määruse või põhjendatud kriminaalmenetluse lõpetamise määruse koopia saamisest alates kümne päeva jooksul.“.*

Seaduse tekstis tuleks läbivalt kasutada samu väljendeid – eelnõu § 1 punkti 66 muudatuses kasutatakse sõna „arvates“, antud punktis aga vastupidi – asendatakse sõna „arvates“ sõnaga „alates“. Palume eelnõu terminikasutus ja kehtiva seadusega sobivus tervikuna üle vaadata.

- d) **eelnõu § 1 punktides 72 ja 74** on Siseministeeriumi hinnangul esitatud samasisuline säte. Nimelt punktis 72 täiendatakse KrMS-i § 226 lõikega 3¹ järgmises sõnastuses:

„(3¹) Soovides kohtusse ütlusi andma kutsuda isikut, keda ei ole kohtueelses menetluses üle kuulatud, esitab prokuratuur koos süüdistusaktiga teistele kohtumenetluse pooltele kirjaliku kokkuvõtte kohtusse kutsutava isiku ütluste eeldatavast sisust või selle võimatuse korral põhjenduse, miks ütluste eeldatav sisu ei ole teada.“;

Punktis 74 täiendatakse KrMS-i § 227 lõigete 6 ja 7 järgmises sõnastuses: *„(7) Soovides kohtusse ütlusi andma kutsuda isikut, keda ei ole kohtueelses menetluses üle kuulatud, esitab kaitsja samal ajal kaitseaktiga teistele kohtumenetluse pooltele kirjaliku kokkuvõtte kohtusse kutsutava isiku ütluste eeldatavast sisust või põhjenduse, miks ütluste eeldatav sisu ei ole teada.“*

Meie hinnangul sobitub säte pigem KrMS-i §-i 227, sest see räägib kaitseaktist ehk kaitsja tegevusest.

- e) seletuskirjas on **eelnõu § 1 punkti 6** kohta selgitatud, et *„istungit on võimalik soovi korral jälgida kohtumajas või nn **justiitspunktis**“*. Seletuskirjas on selgitatud, et justiitspunktiks on koht, mis pole kohtumaja, kuid on pealtvaatamiseks määratud ja vastava võimekusega. Justiitspunkti mõiste on käesoleval ajal valdavale osale meie valitsemisala ametnikest tundmatu, millest tulenevalt võib eeldada, et selle sisu jääb arusaamatuks ka laiemale üldsusele. Palume seda mõistet seletuskirjas selgitada.

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Lauri Läänemets
siseminister